ויאמר אליהו

דברי חיזוק
באמונה ובטחון ועוד
על פרשיות השבוע

ערב שב"ק פרשת
תולדות
ג' כסלו
שנת תשפ"ז

מאת הרב **אלי' מאיר סמיט** שליט"א

♦ ביהמ"ד תוס' יו"ט ירושלים 058.323.1459 | 347.897.9968 ♦

גם מה שנראה ברע – ממנו תצמח הישועה!!

מפני מה ביזה עשו את הבכורה?

כתיב בפרשתנו (בראשית כה, לב-לד): וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה זֶּה לִי בְּכֹרָה. וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב. וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת הַבְּכֹרָה.

רבינו ה'אבן עזרא' ביאר, שהטעם שביזה עשו את הבכורה ולא היה חפץ בה, הוא לפי שיצחק אבינו ע"ה לא היה לו עשירות, ואם כן מה בצע בבכורה לרשת פי שנים, ואין לאביו נכסים להוריש לו. והוכיח האבן עזרא כן, שהרי אילו היה יצחק עשיר ובעל נכסים, בוודאי היה בביתו אוכל לשובע די והותר, ולא היה עשו צריך למכור את בכורתו בעבור נזיד עדשים, ואף יצחק לא היה צריך לבקש מעשו שיביא לו ציד, ולא היה אוהבו מחמת שהיה מספק לו צרכיו [עיין שם עוד ראיות לשיטתו]. אמנם הרמב"ן ז"ל הרבה לתמוה על דבריו, הלא לא יתכן לומר כן שהיה יצחק עני וכפי שמוכח מהפסוקים [עיין שם שהאריך להוכיח ולהקשות על דברי האבן עזרא].

וביותר הקשה הרמב"ן וזה לשונו: כי הכתוב אמר (בראשית כה, יא) וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹקִים אֶת יִצְחָק בְּנוֹ, והברכה היינו תוספת בעושר ובנכסים ובכבוד, ואם כן איה ברכתו, שאבד הון אביו והעני וכו'. ואפילו אם יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים בענין העושר, אין זה באותם שנתברכו מפי הקב"ה, כי בִּרְכַּת ה' הִיא תַעֲשִׁיר וְלֹא יוֹסִף עֶצֶב עִמָּהּ (משלי י, כב), עכ"ל. על כן מבאר הרמב"ן באופנים אחרים את הטעם שביזה עשו את הבכורה [עיין שם מה שהאריך בזה].

מאת ה' היתה זאת שתעבור הבכורה ליעקב אבינו ע"ה

אמנם הגה"ק בעל 'הכתב סופר' זי"ע מיישב את דברי האבן עזרא, ומבאר, דזה גופא, כי מאת ה' היתה זאת שיהיה יצחק אבינו ע"ה עני דוקא באותה שעה, כדי שלא יהיה עשו חפץ בבכורה שהרי ממילא אין לו מה לירש, ועל ידי כן ימכור את הבכורה ליעקב בעבור נזיד עדשים. ועל ידי שעברה הבכורה ליעקב אבינו ע"ה זכה לקבל את ברכת אברהם שהיתה ראויה לבכור, וכמבואר בדברי הרמב"ן. והיה זה לטובתו של יצחק וזרעו אחריו, שלא תתקיים בו באותה שעה בִּרְכַּת ה' הִיא תַעֲשִׁיר, כדי שיזכו יעקב ובניו בברכות ולא עשו וזרעו אחריו.

ולחיבת הקודש נעתיק לשונו: "ונראה לי דלא קשיא מידי, דמאת ה' היתה זאת שימכור עשו בכורתו ליעקב ויקבל ברכה הראויה לבכור, והיא ברכת אברהם, עיין רמב"ן, ואילו היה יצחק עשיר לא מכר עשו בכורתו ליעקב, לכן לטובת יצחק ולזרע צדיק אחריו היה עני לשעה כדי שבקל ימכור עשו הבכורה ליעקב", עכ"ל.

אף מה שנראה כרעה הכל לטובה הוא!

כיוצא בזה מצינו גם בדברי הרמב"ן בהאי לישנא, שכתב על מאור עיניו של יצחק אבינו ע"ה, היינו מפני מה כהו עיניו מלראות, ואיזה עונש הגיע לאותו צדיק, וכתב: "שאלת עיורי לב, כי אם היתה סיבה מאת השם הנה היא כדי שיברך את יעקב", עכ"ל. ורוצה לומר, שאילו לא היה יצחק סומא, לא היה יעקב יכול לבוא וליטול את הברכות,

> "רק באשר האדם, בעיצומה של צרה, ומאמין באמונה שלימה שרק טוב יצא מזה, כי כל מאי דעביד רחמנא לטב עביד, רק אז יצמח מזה באמת דבר טוב ולא אחר".

ונמצא שכל מה שנתעוור יצחק לא היה אלא לטובה, כדי שתבוא הברכה ליעקב אבינו ע"ה, שהוא היה ראוי לה.

ובדרך זו ממש ביארו רבותינו בעלי התוספות, על מה שנאמר שנשות עשו וַתִּהְיֶיןָ מֹרַת רוּחַ לְיִצְחָק וּלְרִבְקָה (בראשית כו, לה), כי הקב"ה, גדול העצה ורב העלילה, סיבב זאת, כדי שאותן רשעות לא תהיינה בבית, ולא תשמענה את רבקה מדברת עם בנה יעקב ליטול את הברכות, ולא ילכו להודיע לעשו על כך. הרי שגם אותו צער שגרמו להן כלותיהן, אף הוא היה לטובה.

ומכאן ימצא האדם חיזוק וטללי נוחם, כאשר יעמוד ויתמה: איה היא הברכה, מדוע נהפך עליו הגלגל ומטה רגלו בפרנסה או בשאר צרכי העולם. כי באמת "כל מאי דעביד רחמנא לטב עביד", ואף אותה רעה אינה אלא לטובה, ופעמים שיראה האדם מיד את הטובה שצמחה לו ממנה, ופעמים שלא תתברר לו אלא לאחר זמן. אלא שלקוצר ראייתו ומיעוט שכלו אינו יודע כיצד הקב"ה מגלגל את עולמו להביא את הכל לידי תכלית הטובה.

גם הרעה שחשב אבימלך לעשות נהפכה לטובה

נפלאות למדנו בתורתו של הרה"ק בעל הקדושת לוי זי"ע (תולדות, ד"ה אם תעשה), בביאור הכתוב (בראשית כו, כט) אִם תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה כַּאֲשֶׁר לֹא נְגָעֻנוּךָ, וזה לשונו: "נראה, כי ידוע מה שכתב 'בעל הטורים', דאבימלך רצה לעשות רעה ליצחק, אלא שהשם יתברך הפכו לטובה, דה' יתברך מהפך כל הרעות לטובה, עיי"ש, וזהו שאמר אבימלך אִם תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה, שאם תרצה להרע לנו, ודאי יתהפך לטובה. והא ראיה, כאשר לא נגענוך, שאם חשבנו להרע לך, השם יתברך הפכו לטובה, ועשינו עמך רק טוב. וכיון שמידתו יתברך להטיב, כן אם אתה תרצה להרע לנו, יתהפך גם כן לטובה. לכן עשה אתה עמנו טובה, כיון שסוף סוף יהיה טובה, והבן", עכ"ל.

ביאור הדברים, דהנה כמו שכתב ה'בעל הטורים', שמתחילה ביקש אבימלך להרוג את יצחק ולא עלתה בידו, ונהפוך הוא, כי לא זו בלבד שהקב"ה הצילו מידיו, אלא שאבימלך הוכרח אף לעשות לו טובה וברכה, ובאמת יצחק מצא בארץ ההיא מאה שערים והרבה בארות מים, וגם צאנו וממונו נתרבו מאד מאד, כי הקב"ה הפך לטובה ולברכה את כל הרעות אשר זמם אבימלך לעשות עמו. ובראות אבימלך את הפלא הגדול הזה היאך שהקב"ה הפך ליצחק את הרעה לטובה באופן נעלה כל כך, נתברר אצלו הדבר בפשיטות גמורה, כי אדון כל הארץ הופך את הרעות לטובה לכל ברואי עולם המאמינים ובוטחים בו, ואף לגויים שונאי ישראל אשר זממו אמש להרוג את צדיק הדור, עד אשר אמר בעצמו ליצחק בלשון מוחלטת, לֹא תוּכַל לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ רָעָה, כי מאחר שהנני מאמין עתה באלוקי השמים והארץ, ברור לי שאף אם תרצה להרע לי, יהפוך הקב"ה את הכל לטובה.

מי יודע איזו טובה צומחת מן החסרון והייסורים?

כתיב בפרשתנו (בראשית כו, א-ב): וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאֹת וַיִּקְרָא אֶת עֵשָׂו בְּנוֹ הַגָּדֹל וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי

וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּנִי. וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָא זָקַנְתִּי לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי.

דבר נורא הביא בספר 'פנינים יקרים החדש' (ד"ה במדרש שו"ט), דהנה איתא במדרש (בראשית רבה תולדות סה, י), שבאותה שעה ראה יצחק אבינו ע"ה את השכינה, ונגזרה עליו מיתה, כדרך שמתו נדב ואביהוא כשהביטו בשכינה. ולפיכך נעשה סומא, שהרי סומא חשוב כמת (נדרים סד ע"ב). ואל תקשה, מפני מה לא נסתמאו עיניו מיד בשעת העקידה, כי באותה שעה עדיין לא נולדו לו בנים, ובהא גופא נחשב כמת, ועל כן היו יכולים להניחו עם מאור עיניו. ורק כאשר זקן יצחק, ואז כבר נולדו לו בניו, שהרי באותה שעה בן שישים היה, וקיימא לן בן שישים לזקנה, ממילא הוכרח לבוא לידי וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאֹת.

נמצא, שחסרון הבנים שהיה ליצחק זה גופא הצילו מלהיות סומא, ומה שנהיה סומא לאחר זמן זה הצילו מהמיתה. ומכאן ילמד האדם שלא לבכות ולהתאונן על שום חסרון ומחסור שיש לו, כדוגמת חסרון בנים וכיוצא בזה, או על איזה חולי וייסורים הבאים עליו, כי לעולם אין בידו לדעת איזו צרה נמנעה ממנו בזכות אותו מחסור וכאב העוברים עליו.

איחזר לידת יעקב היה לטובת בני ישראל במצרים

על דרך זה מצינו עוד אצל יצחק אבינו ע"ה, שלא הוליד עד כ' שנים מיום נישואיו, וגם זה נתגלה לבסוף שהכל היה לטובה. דהנה ארבע מאות השנים של גלות מצרים התחילו מלידת יצחק, ואילו השעבוד בפועל לא התחיל אלא משמת האחרון שבשבטים, והוא לוי, שחי במצרים צ"ד שנים. נמצא שאלו כ' השנים שהמתין יצחק ללידת יעקב, איחרו ממילא את לידת השבטים בני יעקב, וממילא נתאחר אף מיתתם, ובכך נתמעטו שנות השעבוד של בני ישראל במצרים בכ' שנים. והאמת שכך הוא בכל דרכי החיים, שהקב"ה מסבב את הכל, כדי שתצא מאיתו טובה חדשה.

עיכוב לידת יצחק, למען יאריכו ימיו של אברהם אבינו ע"ה

זאת ועוד ידוע מה שכתב רש"י (בראשית כה, ל), שבאותו יום שבישל יעקב נזיד ומכר עשו את הבכורה, מת אברהם אבינו ע"ה, כדי שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה, והרי אילו היה רואה אותו יוצא לתרבות רעה אין זה חשוב כשיבה טובה שהבטיחו הקב"ה (בראשית טו, טו), לפיכך קיצר הקב"ה חמש שנים משנותיו וכו'. נמצא, שאילו לא היתה רבקה עקרה והיו לו ליצחק בנים תיכף, היה הקב"ה צריך לקצר עוד שנים הרבה משנותיו של אברהם אבינו ע"ה, על כן לא היו ליצחק בנים, למען יאריכו ימי אביו. ורק לאחר שהתפלל הרבה נפקדה רבקה, ועל ידי כן נחסרו חמש שנים משנותיו של אברהם.

והוסיף על כך הגה"צ רבי יוסף חיים זאנענפעלד זי"ע רמז נפלא, כי מה שכתוב וַיֶּעְתַּר לוֹ ה' - עולה בגימטריא 'חמש שנים'. וכאשר אמרו את הדברים לפני הגאון רבי אהרן קוטלר זצוק"ל, נענה ואמר: "מובטחני כי גימטריא זו ברוח הקודש נאמרה".

כל צער וייסורים – הצלה וישועה לדורות!

באופן נפלא נוסף מובא ב'שפתי כהן' על התורה לרבי מרדכי הכהן מצפת [מקום מגורי האריז"ל זיע"א] (פרשת לך לך, ד"ה ושרי אשת אברם לא ילדה), שהרי הקב"ה גזר בגזירת בין הבתרים (בראשית טו, יג) וְעַבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. אמנם הקב"ה חישב את הק"ץ והחסיר ק"ץ שנים ממנין ארבע מאות, ולא עינו את בני ישראל אלא ר"י שנים. ומה הועיל להם? אחר שאברהם אבינו ע"ה היה בצער מאה שנה עד שנולד יצחק, ושרה אמנו ע"ה היתה בצער תשעים שנה עד שנולד יצחק, הרי נצטרפו מבין שניהם מנין מאה ותשעים שנות הצלה, ונחסרו לצאצאיהם במצרים ק"ץ שנים מן השעבוד הקשה. מעתה תבין עד כמה כל צער נחשב לאדם להצילו פי כמה וכמה, וכל רגע ורגע שהמתינו לישועתם הציל את כל כלל ישראל, עד שניתן לומר, שכאשר יכיר האדם בדבר זה, יבקש להמתין עוד.

כל דעביד רחמנא לטב עביד

כדי להמחיש דבר זה ביתר שאת, נביא את מאמר הגמרא (ברכות ס ע"ב): "אמר רב הונא אמר רב משום רבי מאיר, וכן תנא משמיה דרבי עקיבא, לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב עביד. כי הא דרבי עקיבא דהוה קאזיל באורחא [-רבי עקיבא היה מהלך בדרך] מטא לההיא מתא [-הגיע לעיר אחת], בעא אושפיזא לא יהבי ליה [-ביקש מקום לינה ולא נתנו לו], אמר: כל דעביד רחמנא לטב. אזיל ובת בדברא [-הלך ולן במדבר], והוה בהדיה תרנגולא וחמרא ושרגא [-היו עמו תרנגול, חמור ונר]. אתא זיקא כבייה לשרגא [-באה רוח וכיבתה את הנר], אתא שונרא אכליה לתרנגולא [-בא חתול ואכל את התרנגול], אתא אריה אכליה לחמרא [-בא אריה וטרף את החמור]. אמר: כל דעביד רחמנא לטב. ביה בלילא אתא גייסא שביזה למתא [-באותו לילה בא גייס וכבש את העיר]. אמר להו רבי עקיבא: לאו אמרי לכו [-האם לא אמרתי לכם], כל מה שעשה הקב"ה הוא הכל לטובה", כי אילו היה הנר דולק, והחמור והתרנגול היו צועקים, היה אף הוא נתפס. ע"כ.

והנה, כאשר נתבונן בדבר זה נראה, שבתחילה, כאשר כבה הנר ונטרפו התרנגול והחמור, היה נראה לכל בר דעת כי יש כאן מידת הדין, והצרה נראית גדולה. ויותר מכך, היה נראה כי אין עוד תקוה, ובודאי שאיש לא היה מעלה על דעתו לראות בזה מעשה חסד. אולם רבי עקיבא, בגודל חכמתו ואמונתו בה', הבין שכל זה הוא רק מחמת שנראה לעין בשר ודם רק חלק מהסיבוב שמסבב הקב"ה במעשה זה. שהרי כלל גדול הוא: "כל מה דעביד רחמנא לטב עביד", ואם כן, בודאי צריך להאמין באמונה שלימה שיש המשך ותכלית לסיפור זה, ואז יגמר הכל לטובה. ואכן כך היה: באו גייסות לעיר בלילה, והוא ניצל מהם על ידי שכבה הנר ונטרפו התרנגול והחמור.

דברי חכמים בנחת נשמעים

בספר 'שער בת רבים' הביא בשם המפרשים רמז נאה על הפסוק (קהלת ט, יז) דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים, הכוונה, ש'דברי חכמים' שאמרו, היינו, שחייב אדם לומר "כל מאי דעביד רחמנא לטב עביד", 'בנחת נשמעים'. נח"ת - נוטריקון נ'ר ח'מור ת'רנגול, שמהם הוכיח רבי עקיבא דבר זה.

ובספר 'אלה הדברים' הוסיף בזה נקודה חשובה שרק כאשר האדם, בעיצומה של צרה, מאמין באמונה שלימה שרק טוב יצא מזה, כי כל מאי דעביד רחמנא לטב עביד, רק אז יצמח מזה באמת דבר טוב ולא אחר.

ונמחיש את הדבר: אדם הרואה דרך חור המנעול של הדלת עט כותבת, הוא סבור בודאי שהעט כותבת מעצמה. אולם כל זה מפני שאינו רואה את שלימות התמונה, אלא רק חלק קטן ממנה. אבל כאשר תיפתח הדלת, יראה מיד את התמונה כולה, ויבחין באיש שיושב ליד השולחן, ובידו עט והוא זה הכותב. ורק אדם היודע בשעה שהוא רואה את העט הכותבת, שעליו לראות את התמונה השלימה כדי להבחין בנעשה אחורי הדלת, הוא יכול להיות בטוח שאין כאן דבר משונה ותמוה.

הבוטח בה' חסד יסובבנהו

זה מה שאמר דוד המלך ע"ה נעים זמירות ישראל (תהלים לב, י) רַבִּים מַכְאוֹבִים לָרָשָׁע וְהַבּוֹטֵחַ בַּה' חֶסֶד יְסוֹבְבֶנּוּ, פירוש, הרשע שאינו בוטח בה' שיסבב את הכל לטובה, הרי על ידי כך הוא מעכב את ישועת ה', כי הוא רואה רק חצי תמונה, ולכן - רַבִּים מַכְאוֹבִים לָרָשָׁע. אבל - הַבּוֹטֵחַ בַּה' ויודע שכל הצרה הזאת אין זה אלא חצי התמונה, ובאמת התמונה כולה שונה בתכלית, ובודאי היא מראה דבר טוב, הרי בסופו של דבר - חֶסֶד יְסוֹבְבֶנּוּ, וכשיגמר הסיבוב יתגלה שהכל היה לטובה, ועל ידי אמונה זו נעשים לו באמת נסים ונפלאות.

לעתיד לבוא יתברר שכל הצרות היו חסד

זה מה שמצינו בגמרא (פסחים נ ע"א): "אמר רבי אחא בר חנינא, לא כעולם הזה העולם הבא, העולם הזה על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב, ועל בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת, לעולם הבא כולו הטוב והמטיב".

ודקדק ה'צל"ח', היאך אמר - "לעולם הבא כולו הטוב והמטיב", הלא לעתיד לבוא לא יהיה שום רע בעולם. והביא על זה ביאור נפלא בשם הגאון רבי אפרים מבראד זצוק"ל, כי באמת אנו מאמינים שהקב"ה הוא מקור הטוב ומאתו לא תצא הרעות, כי "כל דעביד רחמנא לטב עביד". ומה שנדמה בעינינו שיש דברים רעים בעולם, אינו אלא מפני שטחיות מראה עינינו מלראות ולהבין שהכל הוא לטובה. וזה מדריגתו של נחום איש גמזו שהיה אומר על הכל: "גם זו לטובה". אולם לעתיד לבוא, כאשר יוציאנו הקב"ה מאפילה לאורה, יתגלה לנו למפרע שכל הצרות והתלאות שעברו עלינו בגלות היו כולן טובה וחסד גדול, ולא היה בהן רע כלל ועיקר. וכמו שכתב הרמח"ל (דעת תבונות, עמוד קע"ו): "והנה ביום הדין הגדול יפרוש האדון ב"ה את השמלה לעיני כל היצור מכל מה שנעשה מיום ברוא אלוקים אדם על הארץ עד היום ההוא, ויראה יושר משפטו בכל מעשה ומעשה קטון וגדול". וזהו שאמרו חז"ל: "לעולם הבא כולו הטוב והמטיב", היינו, אפילו על הרעות שביקרנו עליהן בגלות "ברוך דיין האמת", נברך עליהן לעתיד לבוא "הטוב והמטיב", כיון שיתגלה לעינינו שהכל היה לטובה. ולפי זה יובן מאמר הנביא (ישעיהו נב, ח) כִּי עַיִן בָּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב ה' צִיּוֹן, כי לעתיד לבוא, כאשר יגלה לנו הקב"ה את כל מאורעות העבר, ההווה, והעתיד, אז יתקיים "עין בעין יראו בשוב ה' ציון", ויתגלה שהכל היה בחסד ורחמים גמורים. עכ"ד.

נמצא, כי אין אדם רואה אלא רק מקצת דרכי הנהגת הבורא יתברך, ולעתים מה שנדמה בעיניו כרעה גדולה אינו אלא חסד נפלא, שצפון לו ולזרעו אחריו. וכשם שהצער של אברהם ושרה נעשה הצלה לכלל ישראל, וכשם שהצרה הצילה את רבי עקיבא מן הגייס, כך כל מאורע ומאורע הנראה לאדם כצרה, יש בו חשבון עמוק מאת הבורא יתברך. ועל כן אל יפול לבו של האדם בשעת הצרה, אלא יחזק את לבו באמונה שלימה כי "כל דעביד רחמנא לטב עביד", וסוף דבר יתברר לעין כל, כי הכל היה רק לטובה ולברכה.